

Діковська Ірина
доктор юридичних наук, професор
старший науковий співробітник
Інституту порівняльного
і міжнародного приватного права
Гамбург, Німеччина
<https://orcid.org/0000-0002-0728-3934>
e-mail: irinadikovska@gmail.com

УДК 341.9

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-6-3-15-27>

СПАДЩИНА УКРАЇНЦІВ ТА МІЖНАРОДНА ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВ — ЧЛЕНІВ ЄС

Діковська Ірина. Спадщина українців та міжнародна юрисдикція держав — членів ЄС

Анотація

Актуальність теми дослідження викликана можливістю розгляду справ щодо спадщини громадян України судами держав — членів ЄС, особливо якщо спадкоємці проживають у цих країнах. Крім того, сучасний етап розвитку українського права характеризується приведенням національного законодавства у відповідність *Acquis Communautaire*, тому аналіз норм міжнародного приватного права ЄС може бути корисним для розуміння того, як «працюватимуть» норми міжнародного приватного права в Україні. Метою статті є з'ясування імовірності розгляду судами ЄС справ щодо спадщини громадян України. Авторкою використано системний та прогностичний методи наукового дослідження. На підставі положень Регламенту (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. щодо юрисдикції, застосовуваного права, визнання та виконання рішень, прийняття і виконання аутентичних інструментів у спадкових справах та про створення Європейського спадкового сертифікату проаналізовано, чи матимуть суди держав — членів ЄС юрисдикцію вирішувати справи щодо спадщини громадян України. Зроблено висновок щодо особливостей юрисдикції держав-членів приймати рішення щодо спадкування в різних ситуаціях: 1) якщо громадянин України мав звичайне місце проживання на момент смерті у цій державі-члені; 2) у випадках, коли спадкодавець мав громадянство України та держави-члена, але при цьому на момент смерті не мав звичайного місця проживання в державі-члені; 3) якщо спадкодавець — громадянин України не мав звичайного місця проживання в державі-члені на момент смерті; 4) якщо спадкодавець — громадянин України, який не мав її громадянства і ніколи не мав у ній звичайного місця проживання; 5) щодо об'єктів, які знаходяться в Україні, якщо на момент смерті спадкодавець не був громадянином України, але мав громадянство або звичайне місце проживання у цій державі-члені.

Ключові слова: міжнародна юрисдикція у спадкових справах, Спадковий регламент ЄС, звичайне місце проживання спадкодавця.

Вступ

Постановка проблеми. Кількість українців, які з моменту здобуття Україною незалежності переїхали до інших країн, становить мільйони¹. Частина з них володіє майном, розташованим в Україні, а також має майно в інших країнах. Їхні гіпотетичні спадкоємці можуть проживати як в Україні, так і за кордоном. Позаяк велика кількість українців проживають у державах — членах ЄС, існує потреба в дослідженні, чи матимуть суди цих країн юрисдикцію вирішувати справи щодо їх спадщини. Оскільки ступінь зв'язку українців, які певну кількість років провели за кордоном, з Україною та державою-членом, у якій вони проживали або проживають, може бути різним, досліджуване питання розглядатиметься з п'яти ракурсів: 1) спадкодавець є громадянином України, звичайне місце проживання якого на момент смерті було в одній із держав-членів; 2) спадкодавець є громадянином України та громадянином однієї з держав-членів, звичайне місце проживання якого на момент смерті було в Україні; 3) спадкодавець є громадянином України, протягом тривалого часу проживав у одній із держав-членів, мав у ній звичайне місце проживання, проте останніми роками життя звичайним місцем його проживання була Україна; 4) спадкодавець є громадянином України, не мав ніколи ані громадянства, ані звичайного місця проживання в якійсь із держав-членів, проте має в одній із них своє майно; 5) на момент смерті спадкодавець не був громадянином України, мав громадянство або звичайне місце проживання в одній із держав-членів, але мав майно в Україні.

Від 17 серпня 2015 р. у більшості країн ЄС (крім Данії та Ірландії) визначення права, що застосовується до спадкових відносин з іноземним елементом, міжнародної юрисдикції зі спадкових справ, визнання й виконання іноземних рішень по таких справах регулюються Спадковим регламентом².

Водночас із п. 73 Преамбули Спадкового регламенту впливає, що міжнародні договори, укладені між державою-членом та третьою державою, мають пріоритет над положеннями Спадкового регламенту³. З огляду на це потрібно зазначити, що

¹ Гриненко. В. Населення України становить 32 мільйони. А скільки українців за кордоном. URL: <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/359861-naselennya-ukrayini-standovit-32-milyoni-a-skilki-ukrayintiv-za-kordonom> (дата звернення: 30.07.2025).

² Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:201:0107:0134:EN:PDF> (дата звернення: 31.07.2025). Відповідно до ст. 84 Спадкового регламенту він «...вступає у силу на двадцятий день, що слідує після його опублікування в Офіційному журналі ЄС. Він буде застосовуватися з 17 серпня 2015 року, за винятком статей 77 та 78, які будуть застосовуватися з 16 січня 2014 року, та статей 79, 80, 81 які будуть застосовуватися з 5 липня 2012 року». Про не застосовування Спадкового регламенту в Ірландії та Данії – див. пп. 82, 83 його Преамбули відповідно.

³ Пункт 73 Преамбули Спадкового регламенту встановлює, що він не впливає на застосування міжнародних конвенцій, стороною яких є одна чи більше держав-членів, у той момент коли Спадковий регламент був прийнятий... Відповідність загальним цілям цього Регламенту вимагає, однак, що він матиме перевагу над положеннями конвенцій, укладених виключно між двома або більше державами-членами, якщо ці конвенції стосуються питань, що регулюються Регламентом.

деякі держави-члени мають двосторонні договори про правову допомогу з Україною, окремі з яких містять норми, що визначають міжнародну юрисдикцію у спадкових справах. Проте кількість таких договорів є незначною. Так, із 27 держав-членів лише вісім мають договори про правову допомогу з Україною, які містять норми про міжнародну юрисдикцію у спадкових справах⁴.

У цій статті питання щодо можливості розгляду справ про спадщину громадян України судами держав-членів буде аналізуватися виключно на підставі норм Спадкового регламенту.

Актуальність теми дослідження. Можна прогнозувати, що питання про можливість розгляду справи щодо спадщини громадян України судами держав – членів ЄС виникне, особливо якщо спадкоємці проживають у цих країнах. Крім того, оскільки сучасний етап розвитку українського права характеризується приведенням національного законодавства у відповідність до *Acquis Communautaire*, аналіз норм міжнародного приватного права ЄС, який лежить в основі цієї статті, може бути корисним для розуміння того, як «працюватимуть» норми міжнародного приватного права в Україні, з огляду на адаптацію українського права до права ЄС.

Метою статті є з'ясування імовірності розгляду судами ЄС справ щодо спадщини громадян України.

Завдання дослідження полягає в аналізі норм Спадкового регламенту, які визначають міжнародну юрисдикцію судів ЄС у спадкових справах.

Методи дослідження

Для аналізування того, чи зможуть суди держав – членів ЄС мати юрисдикцію у справах про спадщину громадян України та відмовлятися від неї, використано системний метод дослідження. Для оцінювання імовірності розгляду судами держав – членів ЄС справ про спадщину громадян України використано прогностичний метод дослідження.

Огляд літератури

В українській доктрині окремі аспекти міжнародного спадкування досліджувалися В. І. Кисілем⁵, А. С. Довгертом⁶, І. А. Шуміло⁷, О. Є. Кухаревим⁸, М. О. Михайлів⁹. Проте дослідження можливості розглядати справи щодо спадщини громадян України судами держав – членів ЄС раніше не здійснювалося.

⁴ Детальніше про це див.: Діковська І. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС. Київ, 2020. С. 25–27.

⁵ Кисіль В. І. Міжнародне спадкове право. *Міжнародне приватне право*: підручник, Київ, 2014. С. 342–378.

⁶ Довгерт А. Міжнародне приватне право: Зміна концепції. Київ, 2024. С. 105–107.

⁷ Шуміло І. А., Литвиненко Д. О. Договірне спадкування в міжнародному приватному праві. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Вип. 11. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-11-6521>.

⁸ Кухарев О. Спадкоємець за кордоном, а спадщина в Україні: новий шлях вирішення. *Юридична практика*. 31.01. 2024. URL: <https://pravo.ua/spadkoiemets-za-kordonom-a-spadshchyna-v-ukraini-novyi-shliakh-vyrishennia/> (дата звернення: 30.07.2025).

⁹ Михайлів М. О. Особливості правового режиму спадкування у міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 292–301.

Результати дослідження

Ситуація 1. Спадкодавець є громадянином України, звичайне місце проживання якого на момент смерті було в одній із держав-членів

За загальним правилом, сформульованим у ст. 4 Спадкового регламенту, юрисдикцію ухвалювати рішення щодо спадкування в цілому мають суди держави-члена, в якій спадкодавець мав звичайне місце проживання на момент смерті. Тобто для визначення юрисдикції на підставі цієї статті потрібно зрозуміти: 1) чи охоплюється конкретна спадкова справа юрисдикцією «ухвалювати рішення щодо спадкування в цілому»; 2) чи мав спадкодавець звичайне місце проживання у певній державі-члені на момент смерті. При цьому громадянство спадкодавця жодного значення не має.

Із п. 9 Преамбули Спадкового регламенту випливає, що юрисдикція «щодо спадкування в цілому» охоплює повноваження ухвалювати рішення щодо усіх форм передачі майна, прав та обов'язків у зв'язку зі смертю на підставі добровільного розпорядження майном на випадок смерті або на підставі спадкування за законом. Слова «в цілому» розуміються як повноваження виносити рішення щодо усієї спадкової маси, незалежно від того, йдеться про рухоме чи нерухоме майно¹⁰. Тобто суди держави-члена звичайного місця проживання спадкодавця мають юрисдикцію приймати рішення щодо будь-яких активів спадкової маси, незалежно від їхнього місцезнаходження¹¹. При цьому юрисдикція, про яку йдеться у ст. 4 Спадкового регламенту, охоплює позовні та непозовні провадження¹². Вона стосується спадкових справ у строгому розумінні, тобто вимог, які виникають після смерті спадкодавця¹³.

Юрисдикція, передбачена ст. 4 Спадкового регламенту, не поширюється на спори між кредиторами та спадкоємцями чи спадкоємцями та боржниками, оскільки в таких справах спадкування є лише попереднім питанням у іншому цивільному спорі¹⁴. Не охоплюються нею й питання, що виключені зі сфери дії Спадкового регламенту, наприклад, оподаткування та адміністративно-правові питання (п. 10 Преамбу-

¹⁰ Schmidt J. Artikel 4. Gsell B., Krüger W., Lorenz S., Reymann Ch. (Hrsg.) Beck-Online. Grosskommentar. Verordnung (EU) Nr. 650/2012 (EuErbVO) Verordnung (EU) Nr. 650/2012 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 4. Juli 2012 über die Zuständigkeit, das anzuwendende Recht, die Anerkennung und Vollstreckung von Entscheidungen und die Annahme und Vollstreckung öffentlicher Urkunden in Erbsachen sowie zur Einführung eines Europäischen Nachlasszeugnisses, Verlag C.H. Beck München, 2025. Rn. 39,40. URL: https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fkomm%2Fbeckogk_59_bandbgb%2Fcont%2Fbeckogk.bgb.htm&anchor=Y-400-W-BECKOGK-B-BGB (дата звернення: 30.07.2025).

¹¹ Queirola I. Jurisdiction in Succession Matters: General Rules and Choice of Court. Bariatti S., Viarengo I., Villata F. (eds.) EU Cross-Border Succession Law, 2022, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham. P. 366.

¹² Calvo Caravaca, A.L., Article 4, General Jurisdiction. Calvo Caravaca, A.L., Davì, A., Mansel, H.P. (eds.), The EU Succession Regulation Commentary, Cambridge University Press, Cambridge, 2016. P. 134.

¹³ Там само.

¹⁴ Odersky, F., Article 4. Bergquist, U.; Damascelli, D.; Frimston, R.; Lagarde, P.; Odersky, F.; Reinhartz, B. EU Regulation on Succession and Wills Commentary, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln, 2015. P. 67.

ли, п. 1 ст. 1 Спадкового регламенту), а також ті, які є приватноправовими, але не є спадковими (наприклад, питання цивільного стану та ін. (див. п. 2 ст. 1 Спадкового регламенту).

Термін «звичайне місце проживання» не визначений у Спадковому регламенті, однак, окремі пункти його Преамбули містять деякі роз'яснення щодо того, які обставини слід брати до уваги, аналізуючи, чи мав спадкодавець звичайне місце проживання у певній країні. Так, зокрема, п. 23 Преамбули Спадкового регламенту вказує, що для визначення того, чи мав спадкодавець звичайне місце проживання у певній країні, орган, який займається спадковою справою, повинен здійснити загальне оцінювання обставин його життя, протягом років, що передували смерті, й на момент смерті, зважаючи на всі відповідні фактичні елементи, а саме: тривалість та регулярність присутності спадкодавця у відповідній державі, а також умови і причини такої присутності; звичайне місце проживання має розкривати тісний і стійкий зв'язок із певною державою.

Правила визначення звичайного місця проживання спадкодавця у випадках, коли спадкодавець із професійних чи економічних причин жив і працював за кордоном, підтримуючи при цьому тісний і постійний зв'язок із державою походження, визначені п. 24 Преамбули Спадкового регламенту. У такому разі, як зазначає Преамбула, спадкодавець може, залежно від обставин справи, вважатися таким, що має звичайне місце проживання у своїй державі походження, в якій розташований центр життєвих інтересів його сім'ї та його соціального життя. Крім того, цей же пункт Преамбули звертає увагу на те, що можуть існувати й інші складні випадки, наприклад, коли спадкодавець жив у декількох державах по черзі або подорожував країнами, не маючи дозволу на постійне проживання у жодній із них. Якщо померлий був громадянином однієї із цих держав або мав усе своє основне майно в одній із цих держав, його громадянство або розташування його майна може бути особливим чинником для загального оцінювання всіх фактичних обставин справи.

Ці пункти Преамбули Спадкового регламенту є підставою для висновків коментаторів про те, що звичайне місце проживання спадкодавця у певній державі-члені передбачає його тривалу фізичну присутність та соціальну інтеграцію в такій державі¹⁵.

Тобто, якщо громадянин України мав звичайне місце проживання в одній із держав-членів на момент смерті, суд ЄС має юрисдикцію розглядати питання спадкування його майна «в цілому».

Проте, якщо спадщина включає майно, яке знаходиться в третій державі, суд держави-члена, до якого звернулися з проханням вирішити питання про спадщину, може на прохання однієї зі сторін відмовитися вирішувати питання про один або декілька таких об'єктів, що входять до складу спадщини, якщо можна очікувати, що його рішення щодо них не буде визнано таким, що підлягає виконанню в цій третій державі (ст. 12 Спадкового регламенту).

В Україні неможливо визнати рішення іноземного суду, винесене в деяких спорах. Це пояснюється тим, що п. 3 ч. 2 ст. 468 Цивільного процесуального кодексу України

¹⁵ Carrascosa Gonzalez, J. *International Succession Law in Calvo Caravaca AL and Carrascosa González J (eds). European Private International Law. 2022. Granada. P. 210-211.*

(далі – ЦПК)¹⁶ передбачає, що у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду може бути відмовлено, якщо рішення ухвалене у справі, розгляд якої належить виключно до компетенції суду або іншого уповноваженого відповідно до закону органу України. На підставі Закону України «Про міжнародне приватне право»¹⁷ (далі – ЗУ «Про МПрП») у справах з іноземним елементом підсудність судам України є виключною, якщо: нерухоме майно, щодо якого виник спір, знаходиться на території України (за одним винятком, що не стосується спадкових справ) (п. 1 ч. 1 ст. 77); у справі про спадщину спадкодавця – громадянина України і мав у ній місце проживання (п. 3 ч. 1 ст. 77) (при цьому законодавець не конкретизує навіть, що це має бути «звичайне місце проживання», чи «проживання на момент смерті»; тобто ця норма може читатися як така, що надає судам України виключну юрисдикцію вирішувати спадковий спір, навіть якщо громадянин України не живе в Україні уже тривалий час, але колись давно у ній проживав); спір пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видачі свідоцтва (патенту) в Україні (п. 4 ч. 1 ст. 77).

Тому можна очікувати, що на прохання однієї зі сторін спадкової справи (або спадкового спору) суд держави-члена відмовиться вирішувати справу, якщо спадкодавець є громадянином України і колись у ній проживав. Також можна припустити, що відмовиться він вирішувати й питання про спадкування нерухомого майна, розташованого в Україні, навіть якщо звичайне місце проживання спадкодавця на момент смерті знаходилося в державі-члені, який розглядає справу. Якщо ж все-таки суд держави-члена винесе рішення в одному із зазначених випадків, його неможливо буде виконати в Україні. Принаймні допоки ст. 468 ЦПК України та ст. 77 ЗУ «Про МПрП» існують у нинішніх редакціях. З іншого боку, процес адаптації права України до права ЄС триває, і не виключено, що через якийсь час законодавство України у сфері міжнародного приватного права буде повністю тотожним праву ЄС. На практиці це означатиме, що суд будь-якої держави-члена зможе виносити рішення щодо спадкування будь-якого майна, у тому числі нерухомого, розташованого в Україні, яке потрібно буде виконувати в Україні.

Ситуація 2. Спадкодавець є громадянином України та громадянином однієї із держав-членів, звичайне місце проживання якого на момент смерті було в Україні

У п. «а» ч. 1 ст. 10 Спадкового регламенту передбачено, що якщо місце проживання спадкодавця на момент смерті розташоване не в державі-члені, суди держави-члена, в якій розташоване спадкове майно, проте, матимуть юрисдикцію виносити рішення щодо спадкування в цілому, якщо спадкодавець мав громадянство цієї держави-члена на момент смерті.

Умовами виникнення юрисдикції на підставі п. «а» ч. 1 ст. 10 Спадкового регламенту є: відсутність звичайного місця проживання спадкодавця у державі-члені, до суду якої звернулася заінтересована особа, на момент смерті; наявність у нього гро-

¹⁶ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 31.07.2025).

¹⁷ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 31.07.2025).

мадянства цієї держави-члена; знаходження хоча б якоїсь частини спадкового майна на території держави-члена¹⁸. При цьому зі змісту ст. 10 Спадкового регламенту коментатори роблять висновок, що вона не вимагає, щоб усе спадкове майно чи основна його частина, чи частина, яка не є незначною, знаходилися в державі-члені. Тобто для виникнення субсидіарної юрисдикції достатньо, щоб будь-яка, навіть незначна, частина спадкового майна перебувала в державі-члені¹⁹.

Дійсно, поки не існує рішення Суду Справедливості Європейського Союзу (далі – ССЕС), у якому б ст. 10 Спадкового регламенту тлумачилась як така, що вимагає знаходження саме значної частини спадкового майна у певній державі-члені, немає підстав стверджувати, що знаходження незначної кількості майна не повинно призводити до виникнення субсидіарної юрисдикції. Не кажучи вже про те, що поняття «значний» і «незначний» є оцінними і не можна виключати того, що, наприклад, зміст деяких валіз, залишених у готелях, за «значущістю» може порівнюватися, наприклад, до нерухомого майна.

Для виникнення у суду держави-члена юрисдикції, передбаченої п. «а» ч. 1 ст. 10 Спадкового регламенту, недостатньо, щоб спадкодавець не мав останнього місця проживання в державі-члені, до суду якої звернулася заінтересована особа. Суддя, який розглядає справу, повинен перевірити, чи не мав спадкодавець останнього звичайного місця проживання в іншій державі-члені. Проте, з іншого боку, немає потреби аналізувати, чи може справа розглядатися судом третьої держави, навіть якщо спадкодавець мав своє звичайне місце проживання у цій державі²⁰. Це пояснюється тим, що законодавство третіх держав не має переваги над ст. 10 Спадкового регламенту²¹. Тому те, що суд третьої країни визнає себе компетентним винести рішення щодо спадкування спадкодавця, який мав своє останнє місце проживання у ній, не перешкоджатиме суду держави-члена встановити юрисдикцію по тому самому спору на підставі ст. 10 Спадкового регламенту²².

Оскільки ст. 10 Спадкового регламенту не визначає моменту у часі, на який має визначатися, чи знаходиться майно спадкодавця у певній державі-члені, тривалий час існували два погляди з цього питання. Перший із них полягав у тому, що визначення місцезнаходження майна має здійснюватися на момент смерті спадкодавця²³. Другий погляд зводився до того, що це питання має вирішуватися на момент звернення до суду²⁴. Більшість авторів вважали, що визначення місцезнаходження майна має

¹⁸ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 31.07.2025).

¹⁹ Panopoulos G. Article 10-Subsidiary jurisdiction, Pamboukis H.P. (ed.), EU Succession Regulation No 650/2012: A Commentary, Nomiki Bibliothiki, C.H. BECK, Hart Publishing, Nomos, Athens, München, Oxford, Baden-Baden, 2017. P. 146.

²⁰ Panopoulos, G. op. cit. P. 146.

²¹ Odersky, F.; Reinhartz, B. Article 10. EU Regulation on Succession and Wills Commentary, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln, 2015. P. 87.

²² Panopoulos, G. op. cit. P. 146.

²³ Panopoulos G. ., op. cit. P. 150.

²⁴ Panopoulos G. ., op. cit. P. 150.

здійснюватися на момент смерті спадкодавця²⁵. Проте деякі з них припускали, що якщо після смерті, але до звернення до суду, спадкове майно було переміщене, субсидіарну юрисдикцію можуть отримувати як суди держави-члена, де сталася смерть спадкодавця, так і суди держави-члена, куди майно було перевезено²⁶.

У листопаді 2024 р. ССЕС поставив крапку в цій дискусії, постановивши, що для визначення того, чи може суд держави-члена, в якій розташоване спадкове майно, отримати субсидіарну юрисдикцію, потрібно з'ясувати, чи перебувало це майно в такій державі на момент смерті, а не на момент звернення заінтересованої особи до суду²⁷.

Обставини цієї справи були такими. Спадкодавець, який народився в Єгипті, багато років жив і працював у Німеччині, де також створив сім'ю. Після виходу на пенсію в Німеччині покійний проживав переважно в Єгипті. На день своєї смерті в Єгипті він мав подвійне громадянство — німецьке та єгипетське. Крім того, він мав німецьке медичне страхування та отримував пенсію в Німеччині. Гроші з пенсії він переказував із німецького банківського рахунку на свій банківський рахунок в Єгипті на підставі постійного доручення. Оскільки він отримував пенсію від німецького страхового фонду для лікарів, він також був зобов'язаний сплачувати податки в Німеччині. Спадкодавець мав двох спадкоємців, один з яких був спадкоємцем за заповітом, інший — спадкоємцем за законом. Останній звернувся до Земельного суду Дюссельдорфа (Німеччина) з вимогою до спадкоємця за заповітом надати йому певну інформацію та виплатити грошову суму, яка відповідає його обов'язковій частці у спадщині. Позивач вважав, що німецький суд має юрисдикцію вирішувати цю справу, оскільки на момент відкриття спадщини спадкодавець мав майно в Німеччині, зокрема, кредитний залишок у банку та право вимоги до податкової інспекції й медичної страхової компанії. На думку відповідача, німецький суд не мав юрисдикції вирішувати цю справу, оскільки звичайне місце проживання спадкодавця на момент смерті було в Єгипті. Земельний суд у Дюссельдорфі звернувся до ССЕС із клопотанням про винесення попереднього рішення, в якому просив роз'яснити ст. 10 Спадкового регламенту, зокрема, відповіді на запитання: чи потрібно визначати, чи знаходилося спадкове майно у державі-члені на момент відкриття спадщини чи на момент подачі вимоги до суду? Це питання виникло у суду через те, що у цій справі на момент відкриття спадщини спадкодавець мав кредитний залишок на рахунок в німецькому банку, але на момент подання позову цей рахунок уже був закритий.

Відповідаючи на це запитання, ССЕС звернув увагу на те, що, по-перше, статті 4 та 10 Спадкового регламенту, визначаючи критерії юрисдикції, посилаються саме на момент смерті спадкодавця. По-друге, суд зазначив, що якщо юрисдикція залежатиме від обставин, що виникають після смерті спадкодавця, таких як ліквідація або переведення активів спадкового майна до іншої держави, можливість організувати своє спадкування заздалегідь і в передбачуваний спосіб, а також ефективне гарантування

²⁵ Odersky, F.; Reinhartz, B. Article 10. EU Regulation on Succession and Wills Commentary, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln, 2015. P. 88.

²⁶ Odersky, F.; Reinhartz, B. op. cit. P. 88.

²⁷ Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 7 November 2024. In Case C-291/23 [Hantoch]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62023CJ0291> (дата звернення: 31.07.2025).

прав спадкоємців і спадкоємців та кредиторів спадщини, які є цілями Спадкового регламенту відповідно до пп. 7 та 37 його Преамбули, будуть поставлені під загрозу²⁸.

Отже, якщо спадкодавець є громадянином України та громадянином однієї з держав-членів, звичайне місце проживання якого на момент смерті було в Україні, суд держави-члена матиме юрисдикцію вирішувати щодо його «спадкування в цілому» (тобто незалежно від того, про яке майно йдеться і де воно знаходиться), якщо на момент смерті спадкодавця хоча б незначна частина його майна знаходилася у цій державі.

Інша справа, що суд держави-члена в такому разі може відмовитися вирішувати питання щодо спадкування майна, розташованого в Україні, на підставі ст. 12 Спадкового регламенту у зв'язку із тим, що його рішення в цій частині неможливо буде виконати, оскільки, як зазначалося вище, виключна юрисдикція вирішувати спадкові справи, в яких спадкодавцем є громадянин України, який проживав в Україні, належить судам України.

Ситуація 3. Спадкодавець є громадянином України, протягом тривалого часу проживав у одній із держав-членів, мав у ній звичайне місце проживання, проте останніми роками життя звичайним місцем його проживання була Україна

Із п. «b» ч. 1 ст. 10 Спадкового регламенту випливає, що якщо місце проживання спадкодавця, який не має громадянства жодної з держав-членів, у момент смерті розташоване не в державі-члені, суди держави-члена, в якій розташована хоча б частина спадкового майна, тим не менше матимуть юрисдикцію виносити рішення щодо спадкування в цілому, якщо спадкодавець мав попереднє звичайне місце проживання в цій державі-члені, за умови, що на момент звернення до суду минуло не більше п'яти років відтоді, коли місце звичайного проживання змінилося.

Звичайно, як і у попередніх ситуаціях, суд держави-члена може відмовитися розглядати спадкову справу щодо об'єктів, розташованих в Україні, посилаючись на ст. 12 Спадкового регламенту, оскільки, як зазначалося вище, суди України матимуть виключну юрисдикцію вирішувати питання спадкування таких об'єктів, незалежно від того, про рухоме чи нерухоме майно йдеться, а отже, рішення суду держави-члена у частині, що стосується цих об'єктів, неможливо буде визнати і виконати в Україні.

Ситуація 4. Спадкодавець є громадянином України, не мав ніколи ані громадянства, ані звичайного місця проживання в якійсь із держав-членів, проте має в одній із них своє майно

Ця ситуація охоплюється ч. 2 ст. 10 Спадкового регламенту, яка передбачає, що суд держави-члена може отримати юрисдикцію вирішувати таку справу, проте, лише щодо майна, яке знаходиться в ній.

Те, що українські суди мають виключну юрисдикцію у справах про спадкування, якщо спадкодавець мав громадянство України і місце проживання в ній (п. 3 ч. 1 ст. 77 ЗУ «Про МПРП»), навряд чи матиме якесь значення для суду держави-члена, оскільки у цьому разі його рішення не доведеться виконувати в Україні.

²⁸ Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 7 November 2024. In Case C-291/23 [Hantoch]. Par. 24

Проте, звісно, не можна виключати, що заінтересовані особи звернуться одночасно до суду в Україні та до суду держави-члена з вимогами, які стосуватимуться, серед іншого, майна, розташованого в державі-члені. У такому разі суд держави-члена не зможе застосувати правила *lis pendens*, встановлені ст. 17 Спадкового регламенту, оскільки вона охоплює ситуації, коли позови про той самий предмет і між тими самими сторонами були подані до судів різних держав-членів. Тому суд держави-члена буде вирішувати, як діяти у цій ситуації, застосовуючи правила *lis pendens* свого національного процесуального законодавства.

Ситуація 5. На момент смерті спадкодавця не був громадянином України, мав громадянство або звичайне місце проживання в одній із держав-членів, але мав майно в Україні

Ця ситуація охоплюється ст. 4 Спадкового регламенту, тобто суд держави-члена, в якій спадкодавець мав своє звичайне місце проживання на момент смерті, матиме юрисдикцію вирішувати спадкову справу. Він може відмовитися від своєї юрисдикції на підставі ст. 12 Спадкового регламенту лише стосовно питання про спадкування нерухомого майна, розташованого в Україні (це питання належить до виключної юрисдикції судів України (п. 1 ч. 1 ст. 77 ЗУ «Про МПрП»)), тому рішення іноземного суду про спадкування такого майна не можна буде визнати і виконати в Україні. Однак ст. 12 Спадкового регламенту не може стати підставою для відмови суду держави-члена вирішувати питання стосовно будь-якого іншого майна (крім нерухомого), розташованого в Україні, адже п. 3 ч. 1 ст. 77 ЗУ «Про МПрП», яка встановлює виключну юрисдикцію українських судів у спадкових справах, незалежно від того, про яке майно йдеться, стосується лише випадків, у яких спадкодавець є громадянином України (п. 3 ч. 2 ст. 468 ЦПК).

Висновки

Якщо питання про те, чи має суд держави — члена ЄС юрисдикцію вирішувати спадкову справу, визначається на підставі Спадкового регламенту, то держава-член, у якій громадянин України мав звичайне місце проживання на момент смерті, має юрисдикцію ухвалювати рішення щодо спадкування «в цілому», тобто незалежно від того, про які об'єкти спадкової маси йдеться та де вони знаходяться.

У випадках, коли спадкодавець мав подвійне громадянство: був громадянином України і громадянином держави-члена, але при цьому на момент смерті не мав звичайного місця проживання ні у цій, ні у будь-якій іншій державі-члені, суд держави-члена, громадянином якої він є, також має юрисдикцію ухвалювати рішення щодо спадкування «в цілому».

У ситуації, якщо спадкодавець — громадянин України не мав звичайного місця проживання в державі-члені на момент смерті, суд держави-члена матиме юрисдикцію вирішувати спадкову справу в цілому, якщо спадкодавець раніше мав звичайне місце проживання у цій державі, і з моменту зміни його звичайного місця проживання минуло не більш як п'ять років.

Однак у усіх цих трьох випадках суд держави-члена за заявою заінтересованої особи може відмовитися від юрисдикції вирішувати таку справу в частині об'єктів, які знаходяться в Україні, на підставі того, що його рішення не можна буде визнати і виконати в Україні. Причиною цього є те, що виключна юрисдикція вирішувати

ти спадкові справи, в яких спадкодавцем є громадянин України, належить судам України.

Суд держави-члена матиме юрисдикцію вирішувати спадкову справу, якщо спадкодавець – громадянин України, який не мав її громадянства і ніколи не мав у ній звичайного місця проживання, лише щодо об'єктів, які знаходяться у цій державі-члені.

Суд держави-члена матиме юрисдикцію вирішувати спадкову справу зокрема й щодо об'єктів, які знаходяться в Україні, якщо на момент смерті спадкодавець не був громадянином України, але мав громадянство або звичайне місце проживання в такій державі-члені. У цьому разі суд може за заявою заінтересованої особи відмовитися від своєї юрисдикції щодо об'єктів нерухомого майна, розташованих в Україні, оскільки виключна юрисдикція вирішувати справи щодо нерухомого майна, розташованого в Україні, належить судам України, а отже, його рішення не буде визнане і виконане в Україні.

REFERENCES

- Calvo Caravaca, A. L. (2016). Article 4, General Jurisdiction. In A. L. Calvo Caravaca, A. Davi, & H. P. Mansel (Eds.), *The EU Succession Regulation Commentary* (p. 134). Cambridge: Cambridge University Press. [in English]
- Carrascosa González, J. (2022). International Succession Law. In A. L. Calvo Caravaca & J. Carrascosa González (Eds.), *European Private International Law* (pp. 210–211). Granada. [in English]
- Civil Procedure Code of Ukraine (2004, March 18) Law of Ukraine No. 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (accessed July 31, 2025). [in Ukrainian]
- Court of Justice of the European Union. (2024, November 7). *Judgment of the Court (Fifth Chamber) in Case C-291/23 [Hantoch]*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62023CJ0291> (accessed July 31, 2025). [in English]
- Court of Justice of the European Union. (2024, November 7). *Judgment of the Court (Fifth Chamber) in Case C-291/23 [Hantoch]*, para. 24. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62023CJ0291> (accessed July 31, 2025). [in English]
- Dikovska, I. (2020). *International succession in the EU and Ukraine: Ways of harmonizing Ukrainian law with EU law*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Dovhert, A. (2024). *Private International Law: Change of Concept*. (pp. 105–107). Kyiv. [in Ukrainian]
- Hrynenko, V. (2025, July 30). The population of Ukraine is 32 million. And how many Ukrainians live abroad. *The Village Ukraine*. <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/359861-naselennya-ukrayini-stanovit-32-milyoni-a-skillki-ukrayintsiv-zakordonom> (accessed July 30, 2025). [in Ukrainian]
- Kukharev, O. (2024, January 31). Спадкоємець за кордоном, а спадщина в Україні: новий шлях вирішення [The heir abroad and the inheritance in Ukraine: A new solution]. *Юридична практика* [Legal Practice]. Retrieved from <https://pravo.ua/>

- spadkoiemets-za-kordonom-a-spadshchyna-v-ukraini-novyi-shliakh-vyrishennia/ (accessed July 30, 2025). [in Ukrainian]
- Kysil, V. I. (2014). International Succession Law. *Private International Law: Textbook* (pp. 342–378). Kyiv. [in Ukrainian]
- Mykhailiv, M. O. (2020). Features of the Legal Regime of Succession in Private International Law. *Law and Society*, (4), 292–301. [in Ukrainian]
- Odersky, F. (2015). Article 4. In U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, & B. Reinhartz, *EU Regulation on Succession and Wills Commentary* (p. 67). Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG. [in English]
- Odersky, F., & Reinhartz, B. (2015). Article 10. In *EU Regulation on Succession and Wills Commentary* (p. 87). Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG. [in English]
- On Private International Law (2005, June 23), Law of Ukraine No. 2709-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (accessed July 31, 2025). [in Ukrainian]
- Panopoulos, G. (2017). Article 10 – Subsidiary jurisdiction. In H. P. Pamboukis (Ed.), *EU Succession Regulation No 650/2012: A Commentary* (p. 146). Athens, München, Oxford, Baden-Baden: Nomiki Bibliothiki, C.H. Beck, Hart Publishing, Nomos. [in English]
- Queirolo, I. (2022). Jurisdiction in Succession Matters: General Rules and Choice of Court. In S. Bariatti, I. Viarengo, & F. Villata (Eds.), *EU Cross-Border Succession Law* (p. 366). Cheltenham: Edward Elgar Publishing. [in English]
- Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. (2012). *Official Journal of the European Union*, L 201, 107–134. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:201:0107:0134:EN:PDF> (accessed July 31, 2025). [in English]
- Schmidt, J. (2025). Artikel 4. In B. Gsell, W. Krüger, S. Lorenz, & Ch. Reymann (Eds.), *Beck-Online Grosskommentar: Verordnung (EU) Nr. 650/2012 (EuErbVO)* (Rn. 39–40). München: C.H. Beck. Retrieved from https://beck-online.beck.de/Dokumente?vpath=bibdata%2Fkomm%2Fbeckogk_59_bandbg%2Fcont%2Fbeckogk.bgb.htm&anchor=Y-400-W-BECKOGK-B-BGB (accessed July 30, 2025). [in German]
- Shumylo, I. A., & Lytvynenko, D. O. (2020). Contractual Succession in Private International Law. *International Scientific Journal “Interscience.” Series: “Legal Sciences”*, (11). <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-11-6521> (accessed July 30, 2025). [in Ukrainian]

Dikovska Iryna

Doctor of Law, Professor

Senior Research Fellow at the Institute

of Comparative and International Private Law

Hamburg, Germany

Dikovska Iryna. The Inheritance of Ukrainians and the International Jurisdiction of the EU Member States

Abstract

The relevance of the research topic is due to the possibility of considering cases concerning the inheritance of Ukrainian citizens by the courts of EU member states, especially if the heirs reside in these countries. In addition, the current stage of development of Ukrainian law is characterised by the harmonisation of national legislation with the *Acquis Communautaire*, so an analysis of the rules of EU private international law may be useful for understanding how the rules of private international law will ‘work’ in Ukraine. The purpose of the article is to determine the likelihood of EU courts hearing cases concerning the inheritance of Ukrainian citizens. The author uses systematic and predictive methods of scientific research. Based on the provisions of Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions, acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession, it is analysed whether the courts of EU Member States will have jurisdiction to decide cases concerning the inheritance of Ukrainian citizens.

A conclusion has been made regarding the peculiarities of the jurisdiction of Member States to make decisions on inheritance in various situations: 1) if a citizen of Ukraine had their habitual residence in that Member State at the time of death; 2) in cases where the testator had the citizenship of Ukraine and a Member State, but did not have a habitual residence in a Member State at the time of death; 3) if the testator, a citizen of Ukraine, did not have a habitual residence in a Member State at the time of death; 4) if the testator was a citizen of Ukraine who did not have its citizenship and never had their habitual residence there; 5) with regard to objects located in Ukraine, if at the time of death the testator was not a citizen of Ukraine but had citizenship or habitual residence in that Member State.

Keywords: *international jurisdiction in inheritance cases, EU Succession Regulation, habitual residence of the deceased.*